Adna Ismailovski:

NEVIDLJIVA DJECA RATA: OD DRUŠTVENIH MARGINA KA BORCIMA ZA LJUDSKA PRAVA

*"Ja sam **beba silovanja**. To je ono što sam ja"- te riječi izgovorila je Lejla Damon na komemoraciji povodom srebreničkog genocida 2018. u Londonu. Ona dalje kaže da su to dvije riječi koje ne biste nikad željeli staviti u jednu rečenicu, ali je to njena realnost.*

Lejlina priča nije izolovan slučaj. Istinu o začeću usljed ratnog silovanja dijeli na hiljade djece širom svijeta, a da to nikad i ne saznaju.„Beba" koja predstavlja početak novog života, oličenje nevinog i čistog, pored riječi „silovanje", razarajućeg zločina i izvora traume koju nije moguće opisati riječima – jezički i logički paradoks, a ipakstvarnost.

Silovanje predstavlja sistematsko oružje u ratovima i ima dugoročne posljedice.Iako su njegove posljedice po društvo devastirajuće, ratno seksualno nasilje kao tema nije dovoljno zastupljena u kulturi sjećanja. Posebno su diskriminisana djeca rođena usljed silovanja, čak do te mjere da su zakonski nevidljiva. Diskriminacija od strane zakonodavnog sistema se ne zaustavlja samo na normativnom nivou nego se prenosi na lokalne zajednice, porodice i rodbinu koji okrivljujuženu i dijete rođeno usljed čina silovanja, te ih na taj način dublje stigmatiziraju.Na taj način, nasilje nad ovom kategroijom društva ne prestaje ni u miru.

Velik broj žena i djevojčica koje prežive silovanje, zlostavljanje, batinjanje i zatočeništvo, oslobođene su ili razmijenjene noseći dijete u svojoj utrobi. Procjenjuje se da je samo u posljednjoj deceniji dvadesetog stoljeća rođeno desetine hiljada djece iz masovnih silovanja, seksualnog nasilja i prisilne trudnoće u sukobima širom svijeta. Mnoge majke, ne mogavši živjeti sa svojom traumom i odgajati dijete koje bi ih moglo podsjećati na ono što su preživjele, napuštale bi djecu po rođenju. „Neke su dale tu djecu na usvajanje, neke ostavljale kod silovatelja, a rijetke su zadržale tu djecu", rekli su za CIN iz udruženja „Žene-žrtve rata" o djeci koja su rođena kao posljedica ratnog silovanja u Bosni i Hercegovini.

Prema Izvještaju Svjetske zdravstvene organizacije iz 2000. godine,djeca rođena usljed silovanja suočavaju se sa **stigmom, diskriminacijom i napuštanjem.** U najtežim slučajevima, izložena su i **infanticidu**, tj. ubistvu djeteta u prvoj godini života, kako se navodi u Izvještaju.

Carpenter u svom eseju: *„Uticaj rata na djecu rođenu kao žrtve silovanja i seksualnog iskorištavanja: fizičke, ekonomske i psihosocijalne dimenzije“* navodi podatak o ubistvu djeteta rođenog usljed čina ratnog silovanja u Zenici. U uzorku od 15 trudnoća povezanih sa silovanjem koje je prikupila Medica Zenica, tri majke su odlučile odgajati dijete uz psihosocijalnu podršku Medice.Jedno od trojedjece je na kraju ubijeno.

Djeca rođena zbog rata imaju i veći rizik od siromaštva zbog niskog društvenog statusa njihovih majki, što proizlazi iz stigme koja prati seksualno nasilje i okrivljavanja žrtavaza štetu koja im je nanijeta.Zbog svog ekstremno teškog socioekonomskog položaja, postoji velik rizik da kasnije završe na ulici ili postanu žrtve trgovine ljudima.

Tačne statistike o broju djece rođene kao rezultatu ratnog silovanja teško su utvrđivane, između ostalog i što mnoge žene mogu biti prisiljene na višestruke trudnoće. Udruženje „Žena-žrtva rata“ procjenjuje da je u ratu u Bosni i Hercegovini silovano između 20 000 i 50 000 žena. Podaci o broju silovanih muškaraca i dječaka i dalje ne postoje. Samo u Bosni i Hercegovini, prema procjenama udruženja „Zaboravljena djeca rata“, rođeno je između 3000 i 5000 djece kao posljedica ratnog silovanja. Iako „Konvencija o pravima djeteta“ usvojena 1989. garantira univerzalna prava svakom djetetu, prava ove djece godinama su zanemarivana, kako u Bosni i Hercegovini, tako i u svijetu. Mnoga od te nevidljive djece danas su glasnici mira.

Od nevidljive djece rata ka glasnicima mira

U priručniku *Nevidljiva djeca: Pravni status djece rođene iz čina ratnog seksualnog nasilja u Bosni i Hercegovini*, navodi se da se djeca rođena iz ratnog seksualnog nasilja suočavaju s problemima registracije, prijavom rođenja, pitanjima identiteta, stigmatizacijom, tenedostatkom institucionalne podrške. Jedan od primjera je i nekada obavezna klauza u svim dokumentima: „Ime oca“. Danas zbog inicijative „Ime jednog roditelja“ koju je pokrenulo udruženje ZDR, u velikom broju dokumenata ta klauza je izmijenjena iz „ime oca“ u „ime jednog roditelja“. Samim time osnažena je uloga majke u zakonodavnom sistemu i smanjena šansa za njenu retraumatizaciju, kao i diskriminaciju djeteta u administrativnom procesu.Članovi i članice

Udruženja „Zaboravljena djeca rata“ od 2016. godine rade na ispravljanju institucionalne nepravde prema djeci rođenoj zbog rata.

Ajna Jusić, predsjednica udruženja ZDR, rođena je 1993. u sigurnoj kući „Medica“ u Zenici kao posljedica silovanja njene majke. Škole i druge javne institucije, kao i sama sredina diskriminisale su Ajnu na razne načine. Također, zakon nije bio na njenoj strani, jer djeca rođena usljed ratnog silovanja nisu imala nikakvu pravnu zaštitu tokom svog odrastanja. Situacija se značajno mijenja nakon pritisaka na donosioce odluka koje će vršiti udruženje ZDR. Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata Federacije Bosne i Hercegovineusvojen 2023. prepoznaoje djecu rođenu zbog rata kao civilne žrtve rata, i time postao prvi takav zakon u svijetu.

Majka Lejle Damon bila je zatočena i višestruko silovana u logoru u Foči 1992. godine, a iz čina ratnog silovanja rodila se Lejla. Majka ju je napustila po rođenju, a od života u sirotištu u ratnim uslovima, spasili su je novinar i novinarka Damon. Posvojili su je i odgojili u Velikoj Britaniji.

Majka Alena Muhića, bila je zatočena i silovana u Foči, a 1993. iz čina silovanja rodio se i Alen. Ona ga je ostavila zbog trauma koje je preživjela, a posvojio ga je radnik u bolnici u Goraždu. Foča je mjesto gdje su se dogodila neka od najgorih seksualnih zlostavljanja, a postat će presedan u međunarodnom krivičnom pravu. MKSJ je upravo zbog Predmeta: Foča proglasio **seksualno ropstvo zločinom protiv čovječnosti.**

Žrtve silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja bile su žene, djevojčice, ali i dječaci i muškarci iz svih dijelova Bosne i Hercegovine. Nevladina organizacija Trial International spominje neka od lokaliteta u kojima je zabilježeno najviše slučajeva seksualnog nasilja: *Višegrad, Foča, Rogatica, Prijedor, Zvornik, Vlasenica, Mostar, Konjic, Bijeljina i Brčko.*

Više od 40% predmeta pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju uključuje optužbe za seksualno nasilje. Više od trećine svih lica proglašeno je krivim za zločin seksualnog nasilja. Ta činjenica govori o rasprostranjenosti seksualnog nasilja kao oružja u ratu, i svjedoči o monstruoznosti zločina počinjenih protiv civila na prostorima bivše Jugoslavije.

Od fragmentiranosti političkog sistema do fragmentiranosti prava

Borba djece rođene kao posljedica ratnog silovanja u Bosni i Hercegovini ni 30 godina nakon rata ne prestaje. Iako je udruženje “Zaboravljena djeca rata“ kroz svoj društveni angažman i

javno zagovaranje uveliko doprinijelo vidljivosti ove, nekad nevidljivekategorije društva, situacija idalje nije zadovoljavajuća. Iznimno složen politički sistem Bosne i Hercegovine koji se sastoji od državnog, entitetskog, kantonalnog i općinskog nivoa odražava se i na ostvarivanje prava civilnih žrtava rata, pa tako i djece rođene kao rezultat ratnog seksualnog nasilja.

Pravo	*Federacija Bosne i Hercegovine*	*Brčko Distrikt*	*Republika Srpska*
Zdravstvena zaštita (uključuje i psihološku pomoć)	✅ Da, izričito	❌ Ne izričito (opće "osnovno pravo" ne odnosi se direktno na ovu kategoriju)	❌ Ne
Pomoć u troškovima liječenja/ortopedska pomagala	✅ Da, izričito	⚠ Uvjetno — "dopunsko pravo", nije izričito dodijeljeno, samo potencijalno dostupno kroz odredbu o "drugim osobama"	❌ Ne
Zdravstvena zaštita (uključuje i psihološku pomoć)	✅ Da, izričito	⚠ Djelimično — ostvarivo samo kao član uže porodice preminule osobe, ne kao posebna kategorija	❌ Ne
Osposobljavanje za rad (rehabilitacija/prekvalifikacija	✅ Da, izričito	⚠ Uvjetno — dopunsko pravo, nije izričito dodijeljeno	❌ Ne
Prioritetno zapošljavanje	✅ Da, izričito	⚠ Uvjetno — postoji samo kao "projekti zapošljavanja" u okviru dopunskih prava, ne kao izričita prioritetna kategorija	❌ Ne
Prioritetno stambeno zbrinjavanje	✅ Da, izričito	⚠ Uvjetno — dopunsko pravo	❌ Ne
Besplatna pravna pomoć	✅ Da, izričito	⚠ Uvjetno — dopunsko pravo	❌ Ne
Povoljniji uvjeti školovanja	✅ Da, izričito	❌ Ne spominje se uopće	❌ Ne

Graf 1. Uvjetovanost prava djece rođene usljed rata o mjestu prebivališta[1]

[1] Izvor: Federacija BiH: Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata (2023.) — ostvarivanje prava u nadležnosti kantona.
Brčko distrikt: Zakon o civilnim žrtvama rata (srpanj 2022.) — status djeteta uvjetovan prethodnim priznavanjem statusa majci.
Republika Srpska: Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata (1993/1994, izmjene 2009.) i Zakon o zaštiti žrtava ratne torture (2018.)

Zakon o civilnim žrtvama rata Brčko Distrikta usvojen u julu 2022. po prvi put spominje djecu rođenu zbog rata kao posebno ranjivu kategoriju civilnih žrtava rata. Ipak, ono što je posebno sporno u vezi ovog zakona je što se status lica koje je rođeno usljed ratnog silovanja određuje na osnovu utvrđenog statusa majke kao žrtve seksualno nasilja. Zbog stigme u vezi seksualnog nasilja, samo oko 1000 žena u Bosni i Hercegovini ima status žrtava seksualnog nasilja, što je oko 2 do 5% od ukupnog procijenjenog broja žrtava. Zbog toga ostvarivanje prava djece rođene usljed ratnog silovanja veoma je ograničeno u praksi.

Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata u Federaciji Bosne i Hercegovinepredstavlja sveobuhvatan pristup pravima civilnih žrtava, te po prvi put govori o djeci rođenoj zbog rata kao o direktnim žrtvama rata i nosiocima prava. Zakon Federacije navodi osam prava koja pripadaju civilnim žrtvama rata, stoga i djeci rođenoj zbog ratnog silovanja. Ipak, ova prava su samo formalno priznata u cijelojFederaciji jer se dalje navodi da je ostvarivanje prava u isključivoj nadležnosti kantona. Trial International je monitoringom implementacije Zakona o zaštiti civilnih žrtava rata,ukazao na nedosljednosti u usklađivanju kantonalnih zakona s onim na nivou Federacije, gdje ostvarivanje prava civilnih žrtava rata uveliko ovisi od lokalnih zakonodavnih modela. Kako navodi Trial International:

> *Tuzlanski kanton predstavlja primjer relativno operativnog modela u kojem su prava detaljno normirana i direktno primjenjiva. Suprotno tome, u većini drugih kantona prava su često definirana općim ili blanketnim normama, čija realizacija zavisi od podzakonskihakata, sektorskih sistema ili raspoloživih budžetskih sredstava. Kao rezultat, pojedina prava postoje formalno, ali ostaju teško dostupna ili neoperativna u praksi.*

Iako*Zakon o zaštiti civilnihžrtava rata Federacije Bosne i Hercegovine* nasveobuhvatan način tretira civilne žrtve rata, decentraliziran zakonodavni sistem otvara mogućnosti za prilagođavanje zakona lokalnim mogućnostima. To dovodi do nejednakog tretiranja civilnih žrtava rata na osnovu njihovog mjesta prebivališta.

Pravo	**TK**	**KS**	**SBK**	**USK**	**HNK**	**K10**	**ŽZH**	**PK**	**ZDK**	**BPK**

f) Zdravstvena zaštita	DA (čl. 38, 77)	DA (čl. 129)	DA (čl. 118)	Blanketna norma (nije razrađeno)	DA, uvjetno - samo ako je socijalno ugrožen (čl. 84)	Preko drugog propisa (Zakon o socijalnoj skrbi)	DA, supsidijarno (čl. 135.5, 146)	DA (čl. 67b)	DA (kroz opće propise)	DA (pretpostavlja se, kao ZDK)
g) Liječenje, pomagala, banje	DA - uklj. rehabilitaciju (čl. 77.5, 126)	Djelimično - banjsko NE (čl. 123, 125)	Djelimično - banjsko NE (čl. 107, 118)	Delegirano na podzakonski akt (čl. 92)	NE	NE	NE	NE	Blanketna norma - neoperativno u praksi	Blanketna norma - neoperativno u praksi
h) Troškovi sahrane	DA, do 80% prosječne plaće (čl. 24)	NE (po statusu CŽR)	NE	n.p.	DA, ali samo za socijalne slučajeve, ne po statusu CŽR (čl. 83)	DA, za korisnike stalnog smještaja (čl. 96)	NE po statusu CŽR / DA za socijalne slučajeve (čl. 51)	DA, opće, kroz jednokratne pomoći	n.p.	n.p.
i) Osposobljavanje za rad	DA (čl. 77.6)	DA (čl. 127)	DA (čl. 119)	Delegirano (čl. 92)	DA, opće - nije vezano za ratnu traumu (čl. 77)	DA, za djecu s poteškoćama (čl. 68)	NE po statusu CŽR / DA opće (čl. 53)	n.p.	n.p.	n.p.
j) Prioritetno zapošljavanje	DA (čl. 77.7)	DA (čl. 128)	DA (čl. 120)	Nije u zakonu, ali prepoznato kroz programe Službe	NE (samo bodovi u javnim pozivima Ministarstva	NE	DA (čl. 135.6, 147)	NE	DA, kroz federalne programe (bez zakonskog	DA, kroz federalne programe (bez kazneni h

				za zapošljavanje	privrede)				mehanizma)	odredbi)
k) Stambeno zbrinjavanje	DA - "prioritetno" (čl. 77.8)	NE	NE	NE / delegirano	NE	UKINUTO izmjenama 2023. (čl. 4)	NE	NE	n.p.	n.p.
l) Besplatna pravna pomoć	DA kroz CŽR zakon (čl. 77.9)	NE	NE	DA (čl. 13.1.a)	NE	NE	NE	NE	n.p.	n.p.

Tabela 2. Neusklađenost kantonalnog nivoa sa Zakonom o zaštiti civilnih žrtava rata FBiH[2]

Pravni okvir Republike Srpskene prepoznaje djecu rođenu kao posljedica ratnog silovanja kao nosioce prava koje imaju civilne žrtve rata. *Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata Republike Srpske* uopšte ne prepoznaje seksualno nasilje kao osnovu za utvrđivanje statusa civilnih žrtava, au vezi s tim ne spominje ni djecu rođenu zbog rata.Pored ovog zakona, postoji i *Zakon o zaštiti žrtava ratne torture* usvojen 2018.koji također ne prepoznaje djecu rođenu kao posljedica ratnog silovanja, ali prepoznaje žrtve ratnog seksualnog nasilja kao posebnu kategoriju. Manjkavost ovog zakona ogleda se i u tome što su žrtve ratne torture imale ograničen rok za podnošenje zahtjeva za ostvarivanje prava na tek pet godina, tj. do 2023. godine.

Shodno tome, sama fragmentiranost zakonodavnog sistema i razlike u ostvarivanju prava civilnih žrtava rata dovode do diskriminacije žrtava na osnovu mjesta prebivališta.

Borba koja ne poznaje etničke, vjerske, i druge razlike

Izvještaj Ujedinjenih Nacija iz 2022. godine naglašava da je sveobuhvatna memorijalizacija patnji svih žrtava ključna za pomirenje, dostojanstvo i garanciju neponavljanja zločina. To je upravo ono za šta se udruženje „Zaboravljena djeca rata“ zalaže od samog svog osnivanja.Inkluzivan pristup prema svim žrtvama bez obzira na njihovoporijeklo. Ta univerzalnost pristupa i iskrenog poštovanja prema svim žrtvama je i jedini pravi put ka zacijeljivanju društva.

[2]Izvor: https://trial.ba/wp-content/uploads/2026/03/TRIAL_Rezultati_Monitoringa_23-25_DIGITAL_final_11-3-2026-1.pdf

Profesor Živanović u eseju „Da li ne(moguća) pravda za sve žrtve u BiH?“ dobro objašnjava hipokriziju bosanskohercegovačkog čovjeka u odnosu prema žrtvama rata: „A u nekim normalnim prilikama i normalnim društvima, zločinac je onaj koji je pojedinac, koji ima ime i prezime, te koji tek u nekom drugom ili trećem planu ima pripadnost nekom kolektivitetu. Tako je i sa žrtvom.“ Kod nas, u Bosni i Hercegovini, situacija je drugačija. Svaki konstitutivni narod ima svoje žrtve, te svako svoje „poštuje“ dok druge nipodaštava.

Upravo zato je važan inkluzivan pristup prema svim žrtvama koji njeguje udruženje „Zaboravljena djeca rata“. Za njih svaka žrtva je najprije individua sa imenom i prezimenom, i svim ostalim karakteristikama prije nego što je pripadnik jedne etničke skupine. Isto je i sa počiniocima zločina. Da je njihova borba, borba protiv svjetske nepravde, dokazuje i Ajnina izjava povodom ceremonije za dobitnice nagrade IWOC-International Women of Courage. Ona je poručila međunarodnoj zajednici da ne možemo dugo bježati od istine: „Istine koju sa sobom nose djeca UN mirovnih službenika i djeca čiji su očevi pripadnici humanitarnih organizacija koje su djelovale u BiH za vrijeme rata. Te kategorije, obećavamo da neće i ne smiju ostati skrivene u okovima međunarodne zajednice.“ Djeca rođena usljed silovanja koje su počinili oništo su trebali da zaštite civile – ta tema zaslužuje posebnu pažnju u javnosti.

Ovo je dokaz da je borba udruženja „Zaboravljena djeca rata“ doista borba za prava svih onih kojima je nanijeta šteta u oružanom sukobu i ne završava se na granicama Bosne i Hercegovine.

Umjetnošću protiv diskriminacije i stigme

Jedan od mehanizama kojim Udruženje radi na razbijanju stigme o seksualnom nasilju i njegovim posljedicama je i njihovo prisustvo u javnosti, te pričanje ličnih iskustava kroz film, pozorište i književnost.

Knjiga **„Ja sam Alen“**objavljena 2025. godine, autobiografsko je djeloAlena Muhića. *“Moja životna priča je općepoznata, dijete koje je rođeno iz čina ratnog silovanja. Borim se za ljudska prava i ljudska prava djece, žena i muškaraca koji su silovani tijekom rata”*, napisao je Alen na društvenim mrežama povodom objave knjige.

Na Sarajevo Film Festivalu 2026. premijerno je prikazan i film„Identitet“ rediteljice i scenaristice Slađane Lučić koji prati Ajnu Jusić, Lejlu Damon i Alena Muhića.„Kroz njihove

lične priče, film govori o suočavanju sa stigmom i pravnom isključenošću, borbi za identitet, priznanje i dostojanstven život, ali i o snazi međusobne podrške.“

Umjetnički projekat koji se bori protiv stigme seksualnog nasilja i djece rođene usljed ratnog silovanja je i predstava*„U ime oca“* višestruko nagrađivanog režisera Darrela Toulona. Predstava je koprodukcija Udruženja "Zaboravljena djeca rata", austrijske grupe "The Alpha Group" i Narodnog pozorišta Tuzla.

Da li je pravda nakon rata uopšte moguća?

Ovom zemljom i svijetom slobodno se kreće na hiljade silovatelja samo iz rata u Bosni i Hercegovini. Oni vjerovatno nikadi neće odgovarati za svoja zlodjela. Počinitelji nekih od najmonstruoznijih zločina dočekaju duboku starost a da ih pravda nikad nestigne, ili poput Miloševića umruna optuženičkoj klupi.Drugi pak bivaju oslobođeni zbog nedostatka dokaza. Gdje onda i kako se usuditi tražiti pravdu? Diskutabilno je reći da su sudovi počivališta pravde, ali su svakako važan mehanizam za suočavanje s prošlošću. Apsolutna pravda na kraju i nije moguća, ali je borba za istom i više nego potrebna. Posebno danas, kada ratne zločince sahranjujemo s najvišim počastima, dok žrtve iznova tiho u krajičku sobe proživljavaju batinjanje, silovanje, ponižavanje, izgladnjivanje, vrijeđanje...

Ovo društvo se još dugo neće izlječiti od svojih trauma, ali 30 godina borbe ipak nisu bile uzalud. Iako je Bosna i Hercegovina daleko od ideala društva mira i vladavine prava, napravila je značajne promjene u pogledu prepoznavanja prava djece rođene usljed ratnog silovanja, kao i žrtava ratnog seksualnog nasilja. To je dokaz da pritisci civilnog društva uz javna sjedočenja mogu pokrenuti značajne promjene. Žrtve nisu samo dio statistike, one su individue, borci i borkinje koje iz dana u dan, i 30 godina nakon rata stoje na prvoj liniji odbrane protiv fašizma. Neke od njih tiše, neke glasnije, ali uvijek s namjerom da izgrade bolje društvo za sve nas.

Izvori:

https://repository.gchumanrights.org/server/api/core/bitstreams/5909d903-dae9-4fb1-a92b-69291bd668f4/content

https://charlicarpenter.net/childrenbornofwar/Carpenter-WP.pdf

https://detektor.ba/2018/07/19/dijete-ratnog-silovanja-u-potrazi-za-istinom/

https://trial.ba/wp-content/uploads/2026/03/TRIAL_Rezultati_Monitoringa_23-25_DIGITAL_final_11-3-2026-1.pdf

https://www.who.int/publications/i/item/reproductive-health-during-conflict-and-displacement

https://www.icty.org/en/press/sentencing-judgement-kunarac-kovac-and-vukovic-foca-case